

ONBEHAGEN IN DE ECONOMIE

ONBEHAGEN IN DE ECONOMIE

Inkomensongelijkheid, straf, vergelding en
andere filosofische beschouwingen

AD VERKUIJLEN

2018 BRAVE NEW BOOKS

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK,
DEN HAAG

ONBEHAGEN IN DE ECONOMIE / Inkomensongelijkheid, straf, vergelding en andere filosofische beschouwingen / Ad Verkuijlen

2018 BRAVE NEW BOOKS

Trefw.: creativiteit, drank, economische ongelijkheid, gewoonte, inkomensongelijkheid, straf, vergelding, vermogensongelijkheid, vrijheid

ISBN

9789402163469

1. ONBEHAGEN IN DE ECONOMIE.....	7
2. STRAF EN VERGELDING	57
3. GEWOONTE: VOORBIJ LOT EN WIL.....	73
4. CREATIVITEIT EN BENEVELING.....	97

The state of nature has a law of nature to govern it, which obliges every one: and reason, which is that law, teaches all mankind, who will but consult it, that being all equal and independent, no one ought to harm another in his life, health, liberty, or possessions... (and) when his own preservation comes not in competition, ought he, as much as he can, to preserve the rest of mankind, and may not, unless it be to do justice on an offender, take away, or impair the life, or what tends to the preservation of the life, the liberty, health, limb, or goods of another. ^{John Locke}
(1632-1704)

We keren langzaam terug naar hoe het vroeger was, toen de samenleving was verdeeld in een kleine groep zeer rijke renteniers en een grote groep bedienden, maar zonder de hiërarchische structuur die deze ongelijkheid in status nog enigszins verteerbaar maakte. Iedereen die beschikt over een substantieel vermogen kan zich de verdiensten veroorloven van iedereen die lange uren moet maken omdat hij niet al dat geld heeft – chauffeurs, tuinlieden, huispersoneel, schoonmakers, kindermisjes, huisonderwijzers, trainers, schoonheidsspecialistes, kappers, winkelpersoneel, obers en ga zo maar door. ^{Skidelsky, R. & E.}

The point is that while chiding the rich for their vulgarity may not be as offensive as lecturing the poor on their moral failings, it's just as futile. Human nature being what it is, it's silly to expect humility from a highly privileged elite. So if you think our society needs more humility, you should support policies that would reduce the elite's privileges. ^{Paul Krugman}

1. Onbehagen in de economie

De rijken worden rijker en de armen armer. Deze verzuchting hoor je in onze tijd die gekenmerkt wordt door een toenemend onbehagen over inkomensongelijkheid steeds vaker. Simpel gezegd: er is iets mis met de verdeling van de koek. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) meldde in 2016 dat de loonkloof tussen grootverdieners en doorsneewerknemers weer was gegroeid.

Wat te denken van de terugkerende verontwaardiging over de absurde bonussen, riante pensioenregelingen en gouden handdrukken die topmanagers uit bedrijfsleven en (semi)publieke sector binnenhalen. Het gemiddelde salaris van 4,3 miljoen van de Nederlandse bestuurders, zo meldt *Het Financieel Dagblad*, is 118 keer het modale jaarinkomen van €36.500. Toch nog veel lager dan de 335 keer in VS, klinkt het dan vergelijkend. Dergelijke inkomensverschillen zijn al langere tijd een doorn in het oog van velen die vinden dat elke fatsoenlijke verhouding uit het oog wordt verloren. Zelfs de Amerikaanse president Barack Obama wil de grote en groeiende inkomensongelijkheid in zijn land aanpakken. Sinds Thomas Piketty's boek *Kapitaal in de 21ste eeuw*, de uitspraken van president Obama en van Paus Franciscus heeft het debat over economische ongelijkheid weer wat aan actualiteit

gewonnen. Vooral ook vanwege de voorspellingen dat de economische ongelijkheid, waaronder vermogensongelijkheid, verder zal toenemen.

Politici lijken de inkomens- en vermogensverschillen te accepteren, mogelijk door de neoliberale wind die al enige decennia waait, maar onder een deel van de bevolking bestaat een grote ongelijkheidsaversie. Tegelijkertijd bestaat er echter ook grote onenigheid over ongelijkheid. Rechts vindt dat ongelijkheid bij het leven hoort, zij zien de inkomensverdeling die ontstaat op de markt als iets natuurlijks en daarom in orde, herverdelen via de belastingen en het toeslagenstelsel is kunstmatig en onrechtmatig, niet doen. Links spreekt over economische uitbuiting en onderdrukking die rechtgetrokken moet worden, liefst door de staat. Kortom, niet iedereen heeft dezelfde ongelijkheidsaversie.

Je zou kunnen beweren dat aangezien aversie slechts een gevoel is, je visie op ongelijkheid afhangt van individuele preferenties. De een houdt nu eenmaal meer van gelijkheid of ongelijkheid dan de ander. Dat is niet de insteek van dit artikel. Immers dat zou het debat over ongelijkheid doen verstommen. Uitgangspunt is dat het zinvol is om de argumenten voor of tegen ongelijkheid onder loep te nemen en te beoordelen op geldigheid.

Als je het onderwerp economische ongelijkheid aanzwengelt, volgt er meestal eerst de feitelijke vraagstelling of die ongelijkheid er echt wel is (en in welke mate) om vervolgens te gaan debatteren of inkomensongelijkheid nou goed of slecht is. De tweede vraag heeft een pragmatisch aspect – heeft ongelijkheid negatieve economische, sociale en politieke gevolgen? – en een moreel aspect. De morele kant van de zaak gaat over de vraag naar de morele rechtvaardigheid van de (ongelijke) verdeling. Hebben de veelverdieners wel recht op hun buitensporige beloning? Hoe hebben Steve Jobs en ook bijvoorbeeld de rijkste man op aarde, Bill Gates, hun rijkdom verworven en kan dat door de beugel? Hoe gaan zij met hun vermogen om? Dergelijke rechtvaardigingsvragen moeten aan de orde komen in het debat over economische ongelijkheid. (On)gelijkheid hangt samen met vragen over eerlijkheid, respect autonomie en vrijheid.

Laten we beginnen met de feitelijke vraagstelling: is er echt sprake van economische ongelijkheid, in bijvoorbeeld Nederland. Dit vergt een maat voor ongelijkheid. Meestal hanteert men hiervoor de Gini-coëfficiënt. Dat is een getal tussen 0 en 1, bij 0 heeft iedereen een gelijk inkomen en bij 1 heeft één persoon al het inkomen. Hoe kleiner het getal, hoe minder ongelijkheid. Degene die op de eerste vraag

antwoorden dat het in Nederland wel meevalt met inkomensongelijkheid verwijzen graag naar de Gini-coëfficiënt van 0,33. Internationaal gezien doet Nederland het niet zo slecht, zo redeneert men. We zitten in de middengroep. We doen het beter dan de VS met 0,42. We zijn nog het land van vrijheid en gelijkheid.

Jammer voor degenen die de economische ongelijkheid bij voorkeur relativeren, maar die Gini-coëfficiënt zegt niet alles, het is maar één ongelijkheidsmaat onder anderen. Een andere maat is de ratio tussen het inkomen van zeg de armste 10 % en de rijkste 10% of de rijkste 1% en de rest. En warempel, wanneer we kijken naar het verschil tussen de hoogste inkomens en de laagste inkomens, dan wordt wel een grote inkomensongelijkheid zichtbaar. Bijvoorbeeld de Nederlandse bestuurvoorzitters verdienen 171 keer meer dan de gemiddelde werknemer. De bazen van beursgenoteerde bedrijven verdienen gemiddeld 6,9 miljoen euro. Vooral die grote kloof tussen de top en de onderkant wordt door de meeste mensen als onrechtvaardig ervaren. Iemand kan wel veel krijgen, maar 'verdient' hij het wel? De Gini-coëfficiënt kan hetzelfde blijven terwijl toch het verschil tussen de top en de armsten stijgt. Er is een schrikbarende ongelijkheid ontstaan tussen de onderkant en de bovenkant van het loongebouw.

Tot nu toe spraken we vooral over inkomensongelijkheid, maar het is beter om over econo-

mische ongelijkheid te spreken want dat omvat immers ook vermogensongelijkheid. Economische ongelijkheid is de ongelijke verdeling van inkomen en vermogen over personen en groepen. Ook weer naar aanleiding van onder anderen Piketty is er toenemende aandacht voor de ongelijkheid tussen de bezittende klasse en de mensen die geen vermogen (spaargeld, onroerend goed, aandelen, obligaties) hebben. Die vermogensongelijkheid is enorm en, daar wijst Piketty op, groeit nog steeds. In *Kapitaal in de 21ste eeuw* laat hij zien dat van 1914 tot 1973 de ongelijkheid van vermogens door speciale omstandigheden afnam, maar sindsdien worden de vermogensverschillen weer groter en deze trend zet zich door. Volgens recente cijfers van het CBS bezat de rijkste 1 procent in 2015 bijna 28 procent van het totaal, een jaar eerder was dat 28,5 procent, dus de ongelijkheid is iets afgenomen. Dit is geen trendbreuk want de verklaring daarvoor ligt in de gestegen huizenprijzen, gewone huishoudens profiteren daar meer van dan rijken die immers ook veel ander vermogen hebben.

Uitgedrukt in de Gini-coëfficiënt is deze voor vermogen 0,8 (2012). De vermogenskloof is aanzienlijker dan de inkomenskloof. De drie rijkste Nederlanders hebben meer bezit dan ruim de helft van alle Nederlandse huishoudens bij elkaar. De ongelijkheid in vermogen is in Nederland hoger dan gemiddeld, even hoog als

in de Verenigde Staten. De meest vermogende 10 procent bezit in Nederland 61 procent van het totale vermogen. Volgens deze cijfers van de WRR bezit de meest vermogende 2 procent zelfs een derde van het vermogen.

Aan de onderkant, de andere kant van het economische spectrum, is er een toenemend tekort aan vermogen, steeds meer mensen hebben schulden of een risico op schulden. Tussen die bovenste 10 procent rijken en de onderkant bevindt zich een grote middenklasse, die geen of weinig vermogen heeft. De rijkste 1 procent kreeg er in Nederland bijna 15 miljard bij in 2016, de rijkste 0,1 procent kon 8 miljard bijplussen. Mondiaal gezien bezitten de 8 rijkste personen net zo veel als de 3,6 miljard armsten. Kapitaal, winst op vermogen en aandelen, rendeert beter dan arbeid, stelt Piketty terecht.

Als we dus kijken naar vermogensongelijkheid dan is die gigantisch. Maar ook de inkomensongelijkheid is groot, dat blijkt als we voorbij de Gini-coëfficiënt kijken en onze blik richten op het verschil tussen de bovenkant en de onderkant van het loongebouw.

De tweede kwestie die aan de orde komt als je het over economische (on)gelijkheid hebt, is de vraag of economische ongelijkheid goed of slecht is. De fundamentele vraag is of een bepaalde mate van economische ongelijkheid in een samenleving per se als (on)rechtvaardig is te